

УДК 821.111.09-225

Людмила Федоряка

ПРИЙОМИ РЕАЛІЗАЦІІ САТИРИ У П'ЄСІ Т. НЕША „ОСТАННЄ БАЖАННЯ Й ЗАПОВІТ САММЕРА”

Розглядається специфіка вираження сатиричних інтенцій у п'єсі „Останнє бажання й заповіт Саммера”. Доведено, що прийомами творення критичного ефекту є поетологічні компоненти та художні засоби.

Ключові слова: Т. Неш, сатира, п'єса, сюжет, структура, Вілл Саммер.

Літературна спадщина англійського ренесансного письменника Томаса Неша (1567-?1600) є доволі репрезентативною як за кількістю творів, так і за їхньою жанровою палітрою. Протягом дванадцяти років професійної кар'єри Т. Неш написав більше десяти творів, серед яких різножанрові памфлети (їх вісім), роман „Нещасливий мандрівник”, поема „Вибір коханок”, бурлеск „Пісна їжа” та п'єса.

П'єса „Останнє бажання й заповіт Саммера”, що була створена 1592 р., а вийшла з друку після смерті автора (після 1600 р.), – перший і єдиний уцілілий драматичний твір Т. Неша. Створивши „...Бажання”, письменник виконав свою обіцянку, дану читачам у памфлеті „Пірс Безгрошовий”, – написати „твір для сцени”. За ідейним змістом та загальним пафосом даний твір немає нічого спільного з тогочасними „кривавими трагедіями” Т. Кіда, історичними хроніками В. Шекспіра, романтичними комедіями Р. Гріна та Дж. Піля і т. д. „...Бажання” – інтерлюдія у стилі Дж. Гейвуда, що була написана на замовлення архієпископа Дж. Вітгіфта в його садибі у столичному передмісті Кройдоні і призначалася для постановки на домашній сцені перед шляхетною аудиторією. У „...Бажанні” авторіві вдалося виконати два завдання: з одного боку, продемонструвати досвід, отриманий в результаті гри у студентському кембриджському театрі та перегляду лондонських спектаклів, а з іншого – досягти успіху в реалізації сатиричних інтенцій у „новому” для себе творі – драматичному.

Про інтерлюдію Т. Неша існують декілька доволі неоднозначних дослідницьких відгуків. Фахівець із елизаветинської драматургії Н. Рабкін характеризує її як „твір, у якому драматична структура включає не лише пісні й танці, а також і по-особливому інтимні стосунки між акторами та аудиторією, вимислом та реальним життям, і т. д.” [7, с. 439]. Називаючи „Бажання...” „шоу”, дослідник творчості Неша Дж.Б. Стін пояснює це тим, що „в ньому достатньо шарму та земного блаженства, а дискусія завжди наражається на небезпеку бути незрозумілою, тому що в ній насправді є для цього реальний ґрунт” [9, с. 19]. З ними не погоджується вчений М. Ейертон, який вказує на те, що „...Бажання” „в цілому нудна й незрозуміла п'єса, бо решта Нешевих

віршів вставлені в неї, як діаманти в оправу” [3, с. 17]. З цією думкою частково погоджується К.Л. Барбер, який вбачає в „...Бажанні” щось на зразок „загального місця” („ubi sunt”), хоча й відзначає, що „п’еса варта читання” [4, с. 58]. М.С. Бредбрук називає п’есу Неша пейджентом і описує її „скоріше як таку, що нагадує процесію місяців Спенсера (мається на увазі поема останнього „Календар пастуха”. – Л.Ф.), ніж повноправну п’есу” [5, с. 72]. А. Рауз вважає її „однією з непристойних поем елизаветинської доби” [8, с. 74].

Як бачимо, дослідницькі висновки стосуються, в цілому, змісту п’еси. У них відчувається певна невизначеність і стриманість, викликані бажанням не применшити художніх достоїнств п’еси на тлі роману та памфлетів сатирика, а також у контексті тогочасної драматургії, уславленої іменем Великого Барда. Крім цього, у описових характеристиках „...Бажання” містяться натяки на елементи його поезики (зокрема, стиль і жанр).

У контексті даної статті згадана п’еса варта уваги через те, що в ній Т. Нешеві вдалося висловити критичне ставлення до деяких болючих проблем тогочася, застосувавши при цьому нетрадиційні для елизаветинських п’ес прийоми. Здійснюючи аналіз поезики „...Бажання” під окресленим кутом зору, зосередимо увагу на тих її компонентах, в яких відчувається присутність засуджувального сміху літератора. Першим серед них треба назвати сюжет.

Особливість сюжетної організації „...Бажання” полягає в тому, що автор презентує в ній дві паралельні лінії. У першій, яку дослідники М. Дреббл та Дж. Стрінгер називають „гумористичною” [2, с. 509], розповідається про головного героя, блазня Вілла Саммера, який приймається тим, хто продовжить його справу. Друга сюжетна лінія розповідає про події, що відбуваються зазвичай на Михайлів день, 29 вересня, і в основі яких лежать проводи літа як пори року. Як і Вілл Саммер, другий головний герой твору, Літо, намагається вирішити, кому залишити у спадок свої дари. Весна, Сонячне Рівнодення, Сонце, Оріон, Урожай, Бахус, Різдво та Кінець Зими по черзі звітують перед Літом про свої здобутки, чим дуже нагадують парад із фінальної сцени „Втрачених зусиль кохання” В. Шекспіра.

Кожна із сюжетних ліній має свою композицію та втілює різні авторські наміри. У межах розгортання першої сюжетної лінії, ключовою фігурою якої є Вілл Саммер, автор згадує про деякі злободенні проблеми, а сам Вілл втілює авторський голос. У форматі другої лінії, стержневим персонажем якої є Літо, автор презентує докладні описи різних народних обрядів, свят, традицій і реалій селянського побуту, додає різноманітні автентичні деталі з метою відтворення елегантно-пасторальної атмосфери „country”, на тлі якої відбувається розвиток першої лінії. У процесі розширення нарації ці лінії переплітаються, і на перехресті формується як доволі неординарний художній світ, в якому діють абсолютно гетерогенні персонажі (реальні, алегоричні та міфічні), так і напрочуд широка арена для оприлюднення авторських намірів.

Критичний пафос п'єси починає проявлятися в тих фрагментах тексту, коли звіт певного героя натикається на критичні зауваження з боку інших, завдяки чому зав'язується полемічний варіант діалогу, який, за рахунок підключення ще двох-трьох, учасників перетворюється на гарячий диспут. Одним з учасників полеміки обов'язково є Літо, а другим – інші персонажі. Так, глядачі стають свідками диспутів між такими героями, як Літо-Весна, Літо-Рівнодення, Літо-Оріон, Літо-Урожай, Літо-Бахус, Літо-Різдво, Літо-Зима, але фінальну репліку зазвичай виголошує Вілл. Наявність бінарних позицій дає можливість М.П. Алексєєву назвати твір „віршованим диспутом” [1, с. 118], а Дж.Б. Стіну – полемічною п'єсою [9, с. 20]. Подібна структура твору виявилася напрочуд вигідною для Т. Неша, оскільки вона гармонізувалася із характерною для нього рисою – схильністю до ведення дискусій та суперечок, а також стала засобом творення публіцистично-викривального пафосу.

Сюжетна лінія „...Бажання” не лише вмотивовує появу сатиричного пафосу твору, але й ілюструє, що до текстового полотна Т. Неш залучає доволі неоднорідних за сутністю персонажів. Таке поєднання породжує макрокосмічну картину всесвіту, в якому рівноправно функціонують представники різних космічних субстанцій, міфічні герої, реальні постаті. Ця картина досить калейдокопічна і змінюється з кожним актом. Унаслідок „зміни декорацій” складається враження, що до перебігу подій залучаються не лише актори, а й глядачі у залі. Ефект тотального видовища, в якому не розмежовуються люди в залі й на сцені, приводить до того, що у якийсь момент п'єси здається, що її дія перекидається зі сцени і відбувається десь поза її межами – на міській вулиці, на березі річки, на полі під час збирання врожаю і т. д. А оскільки структура п'єси полемічна, то створюється ілюзія, що до полемізуючих на сцені сторін додаються люди з числа глядачів, які запитують, відповідають, загалом поводяться як повноправні дійові особи. Наявність у такому дійстві ознак диспуту й карнавалу дозволяє наблизитися до визначення жанрового маркеру п'єси „Останнє бажання й заповіт Саммера”.

У цій складовій художньої структури твору дослідники відмічають присутність рис поезики різних жанрів. Варто, думається, насамперед процитувати висловлення самого Вілла Саммера про те, п'єса – це „шоу, й не що інше” [6, с. 449]. Воно свідчить про присутність карнавалу, який організовує сам Вілл. Дж.Б. Стін помітив у п'єсі Т. Неша ознаки п'єси-маски, бо в ній „поєднано драматичну структуру, яка включає пісні й танці, а також дуже близькі стосунки між аудиторією та акторами, вимислом та реальним фігурами, а символічна презентація космічного процесу розвинена більше, ніж драматичного” [9, с. 20]. Цей же дослідник помітив елементи мораліте, бо „в ній діють персоніфіковані об'єкти і аудиторія залучена до змін сезонів року та є свідком пишного видовища” [9, с. 21]. Н. Рабкін переконує, що „дискусійні моменти п'єси, а також сардонічна критика з вуст Вілла Саммера дозволили Нешеві залучити до тексту памфлетні інвективи” [7, с. 438]. К. Барбер

пропонує розглядати „...Бажання” у ракурсі „святкової п’єси” [4, с. 6], аргументуючи свою пропозицію тим, що у творі презентовано своєрідний „парад” дійових осіб, застосування великої кількості автентичних деталей тощо. Тож, думається, означений твір можна вважати еклектичним драматичним зразком, в якому автор синтезує риси мораліте, пейдженту, святкової п’єси та памфлету.

Характерні для памфлету викривальні сентенції у даній п’єсі озвучує Вілл Саммер. Як і Джек Вілтон (герой роману Т. Неша „Нешасливий мандрівник”), він налаштований своїми чудернацькими витівками веселити людей із числа акторів та глядачів, а також зобов’язаний декларувати притаманний авторові критичний пафос, оскільки саме блазень спроможний „оголювати” правду. У форматі п’єси крізь призму сатиричного модусу Вілла Саммера пропускаються проблема освіченості та проблема пияцтва. Зауважимо, що ці проблеми вже були проінтерпретовані письменником у памфлетах „Пірс Безгрошовий” та „Плач Христа над Єрусалимом”, але у „...Бажанні” письменник використовує відмінні від попередніх творів засоби структурування сатиричного поля.

Проблема освіченості у зазначених памфлетах інтерпретується шляхом потужної публіцистично-викривальної риторики, а у п’єсі вона розігрується. Карнавальні-ігровий механізм осміяння стає можливим завдяки структурі диспуту, яка відкриває перед автором шлях відтворення декількох комунікативних партій. Використовуючи прийом удаваного співавторства з чаклуном К. Агріппою, Т. Неш вкладає цілісні фрагменти з його книги „Нехтування навчанням” в уста різних учасників полілогу, які різними шляхами намагаються переконати глядацький загаль у тому, що вчення нічого не варте.

Один із персонажів, Літо, вибудовує цілий ланцюг, у якому відображається логіка деградації душі, яку спричиняють знання: „Знання виховує гординю; гординя породжує пиху; невдячна пиха спонукає до помсти; помста стає глухою до молитви жебраків” [6, с. 450]. Зима, підтримуючи Літо, наводить приклад із життя античного державного діяча: „Фемістоклос, який провів багато часу, вивчаючи філософію й гуманітарні науки, помітив, що від них лише марнославство, і щоб це божевільне вчення закінчилося, він попросив, щоб хто-небудь навчив його мистецтву забувати, аби раз і назавжди викинути з голови все, що він вивчив” [6, с. 456]. В уста Зими Т. Неш вкладає звернення-попередження К. Агріппи до молодих представників суспільства: „Чоловіки та юнаки, бережіться шкільних учителів! Від них одна лише зараза, вони тільки спотворюють душу та замилюють очі; вони норовлять наслати на вас Боже прокляття. І тоді: мови, та всі ті, хто збудував Вавілонську вежу, давно вже були звинувачені в світовому слабоумстві; латина – мова боговідступників, логіка немає нічого спільного з сутністю філософії – це допитливість, бо Сократ тому й помер, що був філософом. Так що, гоніть її від себе подалі, цю прокляту пастку” [6, с. 458]. Апофеозом антипросвітницької позиції є вислів Вілла Саммера: „Навчання – це та брудна річ, яка змусила мене ненавидіти

все, що я роблю» [6, с. 457]. Глибинний смисл цієї дефініції, безперечно, у авторській критиці, що була можлива під прикриттям блазенського ковпака.

Як бачимо, питома вага алюзій була залучена Т. Нешем із метою формування способу сатиризації від супротивного, бо в цих висловлюваннях К. Агріппи задекларована абсолютно протилежна позиція автора п'єси. Вона полягала в тому, що літератор, який був сам високоосвіченою людиною, пропагує навчання як найвірніший шлях до самовдосконалення, як найголовнішу складову у формуванні високоінтелектуальної особистості, що в цілому має сприяти творенню розумної нації. Експлікується позиція Т. Неша в такій репліці Вертумнуса: „Зважте на те, що найбільше щастя на землі – не відпочинок і спокій, а знання” [6, с. 459].

Іншою проблемою, яка вперше з'явилася у форматі памфлету „Пірс Безгрошовий”, а продовження знайшла в аналізованій п'єсі, є морально-етична проблема пияцтва. На противагу „Пірсові...”, в якому Т. Неш засуджує пияків шляхом використання анімалістичних порівнянь, у „...Бажанні” цю проблему він розв'язує за допомогою іншого прийому, фундамент якого знову закладено на полемічній структурі твору. Сатиризація пияків відбувається завдяки залученню міфічного образу Бахуса. Спочатку він є комічним персонажем за рахунок відповідних обставин – з'являється напідпитку, з келихом вина, в голосній компанії своїх товаришів по чарці. Згодом він стає сатиричним, тому що серед інших героїв зав'язується дискусія з приводу необхідності вживання спиртних напоїв. Учасники полеміки прагнуть якомога жорсткіше висловити своє ставлення до Бахуса, а в його особі – до тих представників суспільства, які зловживають. Завдяки авторській тенденційній деформації та осудливим інтонаціям учасників бесіди, Бахус постає невинуватим пияком. У фіналі розмови його пияцтво сприймається Літом, Осінню, Віллом Саммером не як вдале проведення вільного часу, що було властиве його античному попередникові, а як згубна звичка, ганебна вада та гріх. Саме з цього моменту образ Бахуса починає функціонувати як сатиричний.

Тож структура диспуту допомогла Т. Нешеві зіштовхнути дві полярні точки зору. Перша належить Бахусові, який, як Тобіо з „Дванадцятої ночі” В. Шекспіра, прославляє напої і наполягає на тому, що пиття має бути обов'язковим компонентом харчування, а другу поділяють Літо, Осінь і т. д., які вважають Бахуса смертним грішником. Кожен із учасників суперечки використовує свої аргументи. Бахус сипле цитатами із К. Агріппи, як-от: „вино – це те, що розпалює та стимулює розумову роботу мозку та добродійність”, „вино – це отрута для нездорового тіла, а нездорове тіло – це вам не те, що здорове, вино – це чиста речовина, і воно саме як отрута для всього гнилля” [6, с. 446].

На завершення своєї промови Бахус пропонує всім дискутантам підняти келихи, однак цей заклик наштовхується на тотальний спротив Літа й Осені, який у фінальній сцені вербалізує Літо: „Облиш свої забави, Бахусе, бо я ненавиджу це до смерті; немає більшого згубника

душі й розуму, ніж це свинське, породжене Дияволом пияцтво. ... Твої нутрощі вже гниють, легені розбухли від перенасиченості; від тебе самого – смердюче дихання, а згустки піни і слини біля рота у тебе, старого, як у дитини. Нехай твої родичі сміються над твоїми скаргами, а сльози твої викликають насмішки, – вони будуть тобі нагородою за пиятику. Сором, хворобу та нещастя веде воно за собою” [6, с. 446]. Апофеозом засудження Бахуса є фінальна репліка Вілла Саммера, витримана в дусі фрази-засудження із сатиричних комедій Бена Джонсона: „Це вже взагалі якийсь тваринний інстинкт заливати у своє черево ель цілими галунами, що вже навіть на кишках гойдаються пивні келихи” [6, с. 447].

Як бачимо, викривальні вердикти Літа й Вілла Саммера свідчать про вельми потужний критичний пафос, спрямований проти Бахуса та в його особі всіх тих, хто надто часто заглядає в пивний келих і тим самим псує собі не лише здоров'я, а й мораль. Експліцитне засудження пияцтва доповнюється лаконічним зауваженням Літа про те, що ця вада породжена Дияволом. Тож, очевидно, що в епізоді проступає авторська ідея про те, що „носії” такого гріха має нести відповідальність перед Богом у Судний день.

У п'єсі „Останнє бажання й заповіт Саммера”, яка мала стати цікавою невимушеною забаганкою для вузького кола вишуканих глядачів, Т. Нешеві вдалося висловити свою рецепцію поширених суспільних та духовних реалій тогочасної дійсності. Залучаючись підтримкою вельми ефективного прийому вдаваного співавторства, сатирик критикує тих представників соціуму, які не приділяли належної уваги освіті, та тих, хто не міг стримувати свого потягу до спиртного. Як і в інших творах – памфлетах „Мигдаль для папуги”, „Пірс Безгрошовий” та романі „Нещасливий мандрівник”, сатирик виказує свою антипуританську позицію, коли між рядків „...Бажання” постає на захист тези про необхідність здобуття освіти. Більше того, у „...Бажанні” Неш продовжує випадати проти пуритан фактом того, що створює п'єсу як таку, що вже само по собі йшло всупереч положенням представників „чистої моралі”, а також описує ненависні їм народні свята та звичаї (приміром, танець мориска та проводи літа, що звично відбувалися на березі Темзи). Послугуючись прийомом фіктивного співавторства, сатирик вдруге (після „Пірса...”) засуджує пияків, утім, цього разу до певного часу приховує свої думки між алюзій до твору К. Агріппи. Як і в „Пірсі...”, у „...Бажанні” Неш вдається до використання архітекτονіки твору як сатиричного засобу. Жанрова природа означеного твору, що є доволі неординарною на тлі тогочасних драматичних зразків, також певною мірою сприяє оприлюдненню сатиричних імперативів Т. Неша.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку лежать у площині, в якій витримана ця стаття. Варто простежити специфіку вираження сатиричного пафосу і в тих творах Т. Неша, в яких критичне начало не є основоположним елементом поезики. У цьому форматі

варто вдатися до інтерпретаційної процедури поеми „Вибір коханок”, роману „Нещасливий мандрівник” і бурлеску „Пісна їжа”.

1. *Алексеев М.П.* Литература средневековой Англии и Шотландии / М.П. Алексеев. – М. : Высш. шк., 1984. – 351 с.
2. Путеводитель по английской литературе / [под ред. М. Дреббл и Дж. Стрингер] ; [пер. с англ. И. Дегтяревой, Е. Зыковой, Л. Колесниковой и др.] – М. : Радуга, 2003. – 928 с.
3. *Ayrton M.* Th. Nashe / *M. Ayrton* // Th. Nashe. The Unfortunate Traveller / [ed. by M. Ayrton] – London : Archon Books, 1968. – P. 1-18.
4. *Barber C.L.* Shakespeare's Festive Comedy / C.L. Barber. – Cleveland-N.Y. : The World Publ. Co., 1963. – 278 p.
5. *Bradbrook M.C.* The Growth and Structure of Elizabethan Comedy / M.C. Bradbrook. – London : Penguin Books, 1963. – 254 p.
6. *Nash Th.* Summer's Last Will and Testament: [п'еса] / Th. Nash // Drama of the English Renaissance : in II vol. / [ed. by Russel A. Fraser and N. Rabkin] – N.Y.-L. : Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. – Vol. 2: The Stuart Period. – 1976. – P. 440-461.
7. *Rabkin N.* Thomas Nash. Summer's Last Will and Testament // Drama of the English Renaissance : in 2 vol. / [ed. by Russel A. Fraser and N. Rabkin] – N. Y.-L. : Macmillan Publishing Co., Inc., Collier Macmillan Publishers, 1976. – V. 2: The Stuart Period. – 1976. – P. 439.
8. *Rowse A.L.* The Elizabethan Renaissance. The Cultural Achievement / A.L. Rowse. – Chicago : Ivan R. Dee, 1972. – 412 p.
9. *Stean J.B.* Introduction / Nash Th. // The Unfortunate Traveller and other Works / [ed. by J.B. Stean] – London : Penguin Books, 1985. – P. 13-44.

Аннотация

Рассматривается специфика выражения сатирических интенций в пьесе „Последняя воля и завещание Саммера”. Доказано, что приемами создания критического эффекта выступают поэтологические компоненты и художественные средства.

Ключевые слова: *Т. Нэш, сатира, пьеса, сюжет, структура, Вилл Саммер.*

Summary

The given article considers the question of specific ways used to realize Th. Nashe's satirical views in his play „Summer's Last Will and Testament”. It is proved, that critical effect is created with the help of poetic elements and artistic means.

Key words: Th. Nashe, satire, play, plot, structure, Will Summer.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2009 р.